

DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2023.1(159).28
УДК 796.015.1(075.8)

Проскурін А. В.
аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава
Стадніченко В. С.
аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ТРЕНЕРА ДО ЗДІЙСНЕННЯ СПОРТИВНОГО ВІДБОРУ

В статті досліджено особливості формування науково-дослідницької компетентності майбутніх тренерів як чинника готовності до здійснення ефективного спортивного відбору. Доведено, що багаторічний процес фізичного виховання та спортивного тренування може бути успішно здійснено за умови ретельного врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку людини, рівня її підготовленості, специфіки обраного виду спорту, особливостей розвитку фізичних якостей та формування рухових навичок. В той же час підвищені вимоги, які висуває великий спорт, викликають необхідність озброїти сучасних тренерів знаннями про об'єктивні критерії відбору талановитих спортсменів. Сучасний тренер має стати фахівцем, який володіє науково-дослідницькою і прогностичною діяльністю, що актуалізує формування науково-дослідницької компетентності у системі професійної підготовки у закладах вищої освіти. У статті сформульовано робоче визначення термінів «науково-дослідницька компетентність майбутнього тренера» та «готовність до здійснення спортивного відбору».

Ключові слова: професійна підготовка, науково-дослідницька діяльність, науково-дослідницька компетентність, майбутній фахівець фізичної культури і спорту, спортивний відбір, спортивна спеціалізація.

Proskurin A., Stadnichenko V. Research competence as the basis for the readiness of the future coach to carry out sports selection. The article explores the peculiarities of the formation of scientific and research competence of future coaches as a factor of readiness for the implementation of effective sports selection. It is proven that the long-term process of physical education and sports training can be carried out successfully taking into consideration the age and individual characteristics of a person's development, the level of readiness, the specifics of the chosen sport, the characteristics of the physical qualities development and the formation of motor skills.

A rational system of selection and sports orientation makes it possible to identify the aptitudes and abilities of children and adolescents in a timely manner, to create favorable conditions for the fullest disclosure of their potential, to achieve spiritual and physical perfection, and on this basis to master the basics of sportsmanship. An objective assessment of the individual characteristics of young athletes is formed taking into account complex studies of children, adolescents, young men, and girls, since it does not have any criterion of sports prospects. Even such an integral indicator as a sports result cannot be of decisive importance in the process of selecting athletes, especially in relation to children and adolescents, in whom the process of body formation continues; morphological, functional, biomechanical, pedagogical, psychological indicators considered separately are insufficient for rational sports selection. Effective selection of children and adolescents for sports is possible only on the basis of a complex method of identifying inclinations (genetic predispositions) and abilities necessary for mastering the heights of sportsmanship.

A modern coach should become a specialist with research and prognostic activities, actualizing the formation of research competence in the system of professional training in institutions of higher education. The article formulates a working definition of the terms "research competence of the future coach" and "readiness for the implementation of sports selection."

Key words: professional training, research activity, research competence, future specialist of physical culture and sports, sports selection, sports specialization.

Постановка проблеми. Проблема пошуку талановитих та перспективних спортсменів набуває у сучасних реаліях розвитку спорту особливої значущості. Її успішне розв'язання на науковій основі повинне сприяти підвищенню ефективності багаторічного спортивного тренування як невід'ємної частини цього процесу. В цілому можна вважати, що в даний час до найбільш розроблених розділів теорії та методики спортивного тренування відносяться: методика виховання фізичних якостей у віковому аспекті, система побудови багаторічної підготовки юних і дорослих спортсменів, нормування та структура тренувальних навантажень, система відбору юних спортсменів, методика комплексного контролю за підготовленістю учнів спортивних шкіл, організаційно-методичні засади юнацького спорту.

В останні роки проведено дослідження з питань комплексного контролю за юними та дорослими спортсменами, в яких велика увага була приділена пошукам інформативних методів педагогічного контролю, обґрунтування тестів для оцінки окремих якостей та сторін підготовленості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні теоретико-методичні засади спортивного відбору розкрито в працях Л. Сергієнка, О. Шинкарука, В. Платонова, О. Мозгового, Р. Олійника. Особливості здійснення спортивного відбору на різних етапах підготовки спортсменів проаналізовано за видами спорту: А. Боляк (спортивна аеробіка), А. Дублінський, Г. Лісенчук (футбол), О. Кожанова (спортивна гімнастика), В. Романенко (тхеквондо), О. Швай, Н. Щипотіна (волейбол), І. Ширяєва (баскетбол), Л. Трухан (легка атлетика), Ю. Кузь (плавання) та інші. В той же час відмічаємо повну відсутність комплексних педагогічних досліджень щодо підготовки майбутніх тренерів до здійснення

науково-обґрунтованого спортивного відбору на основі науково-дослідницької діяльності.

Мета статті (постановка завдань) – теоретико-методичне обґрунтування науково-дослідницької компетентності в системі формування готовності майбутнього тренера до здійснення спортивного відбору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на численні дослідження, проблема відбору та орієнтації найбільш талановитих людей, як самостійний напрямок, знаходиться у стадії постійного пошуку, вдосконалення та подальших розробок. Науково-обґрунтовані методи відбору «спортивних» дітей до дитячо-юнацьких спортивних шкіл, а також прогнозування їх майбутніх результатів стають важливими етапами та невід’ємною частиною сучасної системи підготовки спортсменів від новачків до майстрів спорту міжнародного класу.

Підвищення ефективності роботи дитячо-юнацьких спортивних шкіл та шкіл олімпійського резерву, які відіграють провідну роль у підготовці спортсменів високого класу, неможливе без системних досліджень у галузі спортивної науки. При цьому на кожному з етапів багаторічного спортивного тренування на перше місце висувається збереження та зміцнення здоров’я дитини. У зв’язку з цим тренери, медики, науковці продовжують пошук ефективніших засобів, форм, методів та методик підготовки юних спортсменів, резерву збірних команд.

На основі аналізу комплексу літературних джерел та аналізу досвіду роботи вітчизняних тренерів процес розвитку проблеми спортивного відбору включає три етапи: *перший етап* – описовий (60-80-ті роки ХХ століття) – початок розвитку теорії спортивного відбору, розробка моделей різних сторін підготовленості спортсмена; *другий етап* – технологічний (друга половина 80-тих років ХХ століття – початок ХХІ століття) – розвиток методологічних підходів для діагностики спортивної обдарованості і прогнозування досягнень, організація регіональних центрів спортивного відбору; *третій етап* – дослідницько-експериментальний (початок ХХІ століття – наш час) – створення авторських технологій і методик спортивного відбору, впровадження діагностико-прогностичних технологій у систему підготовки спортивних тренерів.

Раціональна система відбору та спортивної орієнтації дозволяє своєчасно виявити задатки та здібності дітей та підлітків, створити сприятливі передумови для найбільш повного розкриття їх потенційних можливостей, досягнення духовної та фізичної досконалості та на цій основі оволодіння основами спортивної майстерності. Об’єктивна оцінка індивідуальних особливостей юних спортсменів формується з урахуванням комплексних досліджень дітей, підлітків, юнаків, дівчат, оскільки не має якогось критерію спортивної перспективності. Навіть такий інтегральний показник, як спортивний результат, не може мати вирішального значення в процесі відбору спортсменів, особливо стосовно дітей і підлітків, у яких триває процес формування організму; морфологічні, функціональні, біомеханічні, педагогічні, психологічні показники, що окремо розглядаються, недостатні для проведення раціонального спортивного відбору. Тільки на основі комплексної методики виявлення нахилів (генетичних задатків) та здібностей, необхідних для оволодіння висотами спортивної майстерності, можливе ефективне здійснення відбору дітей та підлітків для занять спортом.

У чисельних літературних джерелах «спортивний відбір» розглядається як система організаційно-методичних заходів комплексного характеру, що включають педагогічні, соціологічні, психологічні та медико-біологічні методи дослідження, на основі яких виявляються задатки та здібності дітей, підлітків, дівчат та юнаків для спеціалізації у певному виді спорту. Основне завдання спортивного відбору полягає у всебічному вивченні та виявленні задатків і здібностей, що найбільшою мірою відповідають вимогам того чи іншого виду спорту. В той же час термін «спортивна орієнтація» розглядається як система організаційно-методичних заходів комплексного характеру, на основі яких визначається вузька спеціалізація індивіда у певному виді спорту [2; 3; 4].

Отже, відбір – це пошук здорової дитини, орієнтованої на підвищену рухову активність. Орієнтація – це вибір для кожної окремої дитини виду спортивної діяльності, виходячи з вимог виду спорту (міжвидова орієнтація) або відповідності спортивному амплуа (внутрішньовидова орієнтація) [5; 8].

Спортивний відбір необхідно розглядати як систематичний багатоступінчастий процес, який здійснюється в процесі багаторічної підготовки спортсменів. Багатоступінчастий підхід до організації відбору доцільний у зв’язку з тим, що надійність прогнозів, зроблених у ранньому дитячому віці, по відношенню до спортивних досягнень цих спортсменів у більш старшому віці дуже низька (табл. 1.).

Таблиця 1. Зміст етапів спортивного відбору (за В. Платоновим, 2004) [4].

Спортивний відбір		Етап багаторічної підготовки
Етап	Завдання	
Первинний	Виявлення доцільності спортивного вдосконалення в обраному виді спорту	Початковий
Попередній	Виявлення здібностей до ефективного спортивного вдосконалення	Попередній базовий
Проміжний	Виявлення здатності до досягнення високих спортивних результатів, перенесення високих тренувальних і змагальних навантажень	Спеціалізований базовий
Основний	Виявлення здатності до досягнень результатів міжнародного рівня	Максимальної реалізації індивідуальних можливостей
Завершальний	Виявлення здатності до збереження отриманих високих результатів; Визначення доцільності продовження спортивної кар’єри	Збереження спортивних досягнень

Організація спортивного відбору становить невід'ємну частину науково обґрунтованого управління підготовкою спортивного резерву. Вона включає такі аспекти: адміністративно-управлінський, методологічний та технологічний [2; 4].

Спортивний відбір відносять до різновиду професійного відбору, що представляє систему засобів і методів виділення осіб, природні здібності яких відповідають вимогам виду спорту. Спортивний відбір розглядається в контексті таких факторів: – знання вимог виду певного виду спорту; – знання науково-обґрунтованих критеріїв та кількісних характеристик; – володіння апробованою процедурою відбору.

Оскільки відбір спортсменів здійснюється з позиції вимог конкретних видів спорту, програми тестування повинні мати специфічний характер. Низка учених наголошують на доцільності диференціювати комплекси тестів стосовно особливостей окремих груп видів спорту:

- швидкісно-силових видів спорту, успіх у яких залежить від здатності спортсменів до максимальної короткострокової нервово-м'язової напруги (легкоатлетичні стрибки, метання, спринтерський біг, важка атлетика та ін.);
- циклічних видів спорту, для яких характерним є переважний прояв витривалості (плавання, велосипедний спорт, веслування, лижні гонки, швидкісний біг на ковзанах, біг на середні та довгі дистанції в легкій атлетиці та ін.);
- технічно складних видів спорту, що вимагають високої координації, точності, виразності рухів спортсменів (спортивна гімнастика, художня гімнастика, акробатика, стрибки у воду та ін.);
- спортивних єдиноборств, що вимагають від спортсменів високого рівня швидкісно-силових здібностей, володіння арсеналом технічних засобів, уміння реалізувати ці засоби и в умовах активного протиборства суперників (боротьба, бокс, фехтування та ін.);
- спортивних ігор, де необхідними якостями є здатність до оперативного мислення у вирішенні рухових завдань, хороший стан сенсорної системи, емоційна стійкість та інших.

Побудувати ефективну і головне науково-обґрунтовану систему спортивного відбору може лише тренер, який володіє навичками науково-дослідницької діяльності та прогнозування. Тренер – дослідник має схильність до постійного вивчення, аналізу факторів тренерської діяльності. Він багаторазово перевіряє себе, створює свої моделі вирішення проблем спортивного відбору. Коли тренер говорить про свої ідеї, вони виступають вже не просто як гіпотеза, цікава знахідка, прийом, оригінальне рішення, а як тренерські принципи, за якими стоїть тривалий дослідницький пошук. Такий тренер має здатність теоретичного узагальнення власного досвіду, вміння самостійно дійти глибоких теоретичних висновків.

Важливо усвідомити сутність, значення та завдання своєї діяльності, вміти постійно співвідносити поточні тренерські завдання з перспективним плануванням. Якщо цього немає, то тренер може бути ефективним (точніше – пристойним) виконавцем, але навряд чи підніметься до рівня творчості. А творчість передбачає високий рівень самостійності у всіх аспектах діяльності – від встановлення цілі до оцінки результатів. Творчість неможлива без усвідомлення тренером власної індивідуальності. Тільки при цьому можна досягти єдності тренерського прийому та особистісних якостей тренера, тільки тоді тренерський вплив «виростатиме з особистості тренера».

Пізнати себе у тренерській діяльності – означає зробити опановану теорію та досвід інших працюючим надбанням власної особистості. Копіювання зразків – завжди важлива частина учнівства, але не самостійної творчості. Саме тому хочеться застерегти від сліпого копіювання прийомів чи методів та дій найавторитетніших тренерів. І особливо негативно копіювати систему їхньої діяльності в цілому: результат може бути абсолютно непередбачуваним. Коли тренер лише повідомляє вихованцям якусь інформацію, але не керує її засвоєнням – творчості нема.

Перший рівень творчості – це взаємодія із групою спортсменів. Тренер використовує зворотний зв'язок, коригує свої дії за його результатами. Але діє він «за методикою», «за шаблоном», за досвідом інших тренерів. Другий рівень – оптимізація діяльності на тренувальному занятті, починаючи з планування. Творчість полягає у вмілому виборі та доцільному поєднанні вже відомих тренеру змісту, методів та форм тренування. Третій рівень – евристичний. Тренер використовує творчі можливості спілкування із вихованцями. Найвищий рівень творчості тренера характеризується його повною самостійністю: може використовувати готові прийоми, але вкладає у яких свій особистісний досвід, застосовує елементи дослідження та прогнозування.

У теперішній час науково-дослідницька діяльність виглядає передусім як змістовне психологічне, технологічне, прагматичне і соціально-етичне забезпечення соціального прогресу, що має на меті зростання ефективності всіх видів діяльності й є одночасно фактором індивідуального самовдосконалення дослідників [1].

У нашому дослідженні під науково-дослідницькою діяльністю майбутнього тренера розглядаємо таку діяльність, що спрямована на набуття нових знань про основні закономірності будови, функціонування і розвитку організму, навколишнього та природного середовища та їх застосування для досягнення практичних цілей спортивного відбору і спеціалізації. Науково-дослідницька діяльність фахівця фізичної культури і спорту має певну структуру, основними етапами якої є постановка проблеми дослідження, планування дослідження, реалізація дослідницьких методів, оцінка результатів дослідження. Саме успішне завершення усіх вищевказаних етапів забезпечує успішність усієї науково-дослідницької діяльності в системі спортивного відбору та спеціалізації [6; 7].

Науково-дослідницька компетентність майбутнього тренера трактується як цілісна, інтегративна якість особистості, що інтегрує в собі знання, уміння, навички, досвід дослідницької діяльності в галузі фізичної культури, ціннісні ставлення та особистісні характеристики тренера-дослідника, виявляється в готовності і здатності до науково-обґрунтованого спортивного відбору та навчально-тренувального процесу.

Готовність майбутнього тренера до проведення спортивного відбору розглядаємо як інтегральну якість, що включає прагнення здійснювати спортивний відбір на основі науково-дослідницьких знань, умінь та навичок, вольових якостей, а також професійних якостей особистості. Структурними компонентами такої готовності є: мотиваційний

(відповідальність, почуття обов'язку); орієнтаційний (знання про спортивний відбір, спортивну спеціалізацію в обраному виді спорту); вольовий (самоконтроль, мобілізація); оцінювальний (самооцінювання самопідготовленість).

Висновки. Отже, ефективність вирішення проблеми відбору та орієнтації спортсменів можлива при комплексному підході, що дозволяє всебічно оцінити потенційні можливості юних спортсменів з урахуванням соціальних факторів, педагогічних та медико-біологічних показників, що характеризують стан рухової функції та особливості перебігу психічних процесів. Відбір відносять до категорії складних комплексних проблем та виділяють його соціальні, педагогічні та медико-біологічні аспекти. Педагогічні аспекти відбору тісно пов'язані із загальною системою тренування в дитячо-юнацькому віці, з темпами зростання спортивної майстерності, зі станом психічних процесів, рівнем мотивації. Медико-біологічні аспекти включають широке коло питань діагностики стану здоров'я, рівня розвитку та стану основних систем життєдіяльності організму, що лімітують спортивні досягнення у кожному конкретному виді спорту. Спортивна орієнтація передбачає вибір спортсменом виду спорту або вузької спеціалізації в одній з дисциплін виду спорту, визначення індивідуальної структури багаторічної підготовки та змісту тренувальних навантажень залежно від особливостей підготовленості та змагальної діяльності, встановлення оптимальних темпів динаміки спортивної майстерності. Це потребує підготовки особистості сучасного тренера-дослідника з високим рівнем сформованості науково-дослідницької компетентності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці інтеграційної системи формування готовності майбутнього тренера до здійснення науково обгрунтованого спортивного відбору в процесі підготовки фахівця в закладах вищої освіти за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт.

Література

1. Євтух М. Б., Борисенко Л. Л. Модель системи формування науково-дослідницької компетентності у студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2015. Вип. 1. С. 73-97.
2. Мозговий О. І. Особливості раннього спортивного відбору орієнтації і спортивної обдарованості юних спортсменів. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту*. 2006. № 8. С. 63 – 66.
3. Олійник Р. В. Морфологічні критерії відбору: автореферат дис. : 24.00.01. Чернігівський нац. пед. університет ім. Т.Г.Шевченка. Х. 2013. 20 с.
4. Сергієнко Л. П. Спортивний відбір: теорія та практика : підручник : у 2-х кн. Т. Навчальна книга. Богдан. 2009. 672 с.; 784 с.
5. Хлібкевич С. Б. Дослідницька компетентність майбутнього вчителя фізичної культури як педагогічна. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. № 30 (40). 2018. С. 22-25.
6. Хоменко П., Стадніченко В. Науково-дослідницька компетентність фахівця фізичної культури і спорту як педагогічна проблема. *Педагогічні науки*. 2022. № 79. С. 106-110.
7. Шинкарук О. А. Відбір спортсменів і орієнтація їх підготовки в процесі багаторічного вдосконалення (на матеріалі олімпійських видів спорту) : дис. ... д-ра наук з фіз. виховання і спорту. К. 2011. 438 с.

Reference

1. Ievtukh M. B., Borysenko L. L. Model systemy formuvannya naukovo-doslidnytskoi kompetentnosti u studentiv ekonomichnykh spetsialnostei vyshchych navchalnykh zakladiv. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. 2015. Vyp. 1. S. 73-97.
2. Mozghovyi O. I. Osoblyvosti rannoho sportyvnoho vidboru oriientatsii i sportyvnoi obdarovanosti yunych sportsmeniv. *Pedahohika, psykholohiia ta med.-biol. probl. fiz. vykhovannia i sportu*. 2006. № 8. S. 63 – 66.
3. Oliinyk R. V. Morfolohichni kryterii vidboru: avtoreferat dys. : 24.00.01. Chernihivskiy nats. ped. universytet im. T.H.Shevchenka. Kh. 2013. 20 s.
4. Serhienko L. P. Sportyvnyi vidbir: teoriia ta praktyka : pidruchnyk : u 2-kh kn. T. Navchalna knyha. Bohdan. 2009. 672 s.; 784 s.
6. Khlibkevych S. B. Doslidnytska kompetentnist maibutnoho vchytelia fizychnoi kultury yak pedahohichna. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova*. № 30 (40). 2018. S. 22-25.
7. Khomenko P., Stadnichenko V. Naukovo-doslidnytska kompetentnist fakhivtsia fizychnoi kultury i sportu yak pedahohichna problema. *Pedahohichni nauky*. 2022. № 79. S. 106-110.
8. Shynkaruk O. A. Vidbir sportsmeniv i oriientatsiia yikh pidhotovky v protsesi bahatorichnoho vdoskonalennia (na materialii olimpiyskykh vydiv sportu) : dys. ... d-ra nauk z fiz. vykhovannia i sportu. K. 2011. 438 s.